

İdil (Volga) Bulgar Devleti ve Hukukî Yapısı

Alim BOTASHEV

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Alim BOTASHEV

Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2015 yılında mezun oldu. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalında 2017'deYüksek Lisans, 2024 yılında ise Doktora eğitimini tamamladı.

Graduated from the Faculty of Theology at Bursa Uludağ University in 2015. Completed a Master's degree in 2017 and a Doctorate in 2024 in the Department of Islamic Law under the Division of Basic Islamic Studies at the Institute of Social Sciences, Bursa Uludağ University.

Kitap Hakkında

İdil (Volga) Bulgar Devleti ve Hukukî Yapısı

İdil (Volga) Bulgar Devleti, 10. yüzyılda kurularak 13. yüzyıla kadar varlığını sürdüren önemli bir Türk devletidir. Bu devletin tarihsel önemi, birkaç belirgin faktöre dayanmaktadır. İdil Bulgarları, 922 yılında İslâmiyet'i kabul ederek tarihsel bir dönüm noktasına ulaşmışlardır. İslâmiyet'in kabulüyle birlikte hukuk alanında köklü değişiklikler yaşanmış ve mevcut eski kültürel öğelerle harmanlanarak farklı bir toplumsal perspektif ortaya konmuştur. Volga Bulgar Devleti, aynı zamanda ilk Türk-İslâm devleti olması açısından da dikkate değerdir. Bununla birlikte, İdil bölgesinin Halifelik ve İslâm coğrafyasının en kuzeyindeki konumu, ona ayrı bir stratejik ve kültürel değer katmıştır. Bu özellik, diğer İslâm topraklarında bulunmayan belirgin bir farklılık oluşturmuş ve bölgenin özgün niteliklerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İdil (Volga) Bulgar Devleti; İslâm; Hukuk; İslâm Hukuku; Kültür; Fıkıh

About the Book

Idyll (Volga) Bulgarian State and its Legal Structure

The Idyll (Volga) Bulgar State was an important Turkish state that was established in the 10th century and lasted until the 13th century. The historical significance of this state is based on several prominent factors. In 922, the Bulgars of Idil adopted Islam, marking a turning point in their history. With the acceptance of Islam, profound changes were made in the legal domain, and a new societal perspective emerged by blending these changes with existing cultural elements. The Volga Bulgar State is also notable for being one of the earliest Turkish-Islamic states. Furthermore, the geographical location of Idil, situated at the northernmost edge of the Caliphate and the Islamic world, added a distinct strategic and cultural value to the region. This position created a noticeable difference not found in other Islamic territories and laid the foundation for the development of the region's unique characteristics.

Keywords: Idyll (Volga) Bulgarian State; Islam; Law; Islamic Law; Culture; Fiqh

ÖN SÖZ

İdil (Volga) Bulgar Devleti tarihiyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Son zamanlarda arkeolojinin ve diğer disiplinlerin katkılarıyla bölge hakkında yeni bilgilerin ortaya çıkması, İdil coğrafyasının tarihi üzerine yeni araştırmalara kapı aralamıştır. Biz ise çalışmamızda İdil (Volga) Bulgar Devleti hukukunu araştırdık. İlk Türk İslam devletlerinden olan İdil (Volga) Bulgar Devleti'nin hukuku şu ana dek incelenmemiştir. Bundan dolayı İdil (Volga) Bulgar Devleti'nin İslâmiyet öncesi hukuku ile İslâm hukuku mukayese edilerek İslâm'ın İdil Bulgarlarında ne gibi farklılıklar oluşturduğunu araştırmayı hedefledik.

Bu çalışmamda Türkiye'ye geldiğimden bu yana benden yardımını hiçbir zaman esirgemeyen, Yüksek Lisans ve Doktora döneminde danışmanlığımı yürüten; doktora tezimin belirlenmesi, planlanması ve yürütülmesinde bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım kıymetli hocam Prof. Dr. Ali Kaya'ya minnettarım ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tez yazım sürecindeki katkılarından ötürü Prof. Dr. Abdürrahim Kozalı, Prof. Dr. Mustafa Asım Yediyıldız, Prof. Dr. Recep Cici ve Doç. Dr. Mehmet Salih Kumaş ve Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay hocalarıma teşekkür ederim. Bunun dışında Arş. Gör. Muhammed Talha Kaya hoca-ma, Volga Bulgar İslam Miras Merkez Akademisi Arş. Gör. Fail Fahreddinov kardeşime ve doktora sürecinde bana destek veren tüm dostlarıma minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	13
1. Konunun Amacı, Önemi.....	13
2. Konunun Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	14
3. Araştırmanın Temel Problemleri	14
4. Kaynaklar	15
4.1. Sosyal İçerikli Kaynaklar	16
4.2. Kültürel İçerikli Kaynaklar.....	16
BİRİNCİ BÖLÜM	
İDİL (VOLGA) BULGAR DEVLETİ	17
1. Tarihi.....	17
1.1. İsmi'nin Kökeni	17
1.2. İsmi'nin Mânası	17
1.3. İdil (Volga) Devletinin Ortaya Çıkışı	18
2. Coğrafya ve İklim.....	23
3. Şehirler	25
4. İdari Yapı.....	27
4.1. Han/Yiltivar	27
4.1.1. İdareci Unvanı.....	27
4.1.2. Yöneticinin konumu.....	29
4.2. Emirler/Beyler	33
4.3. Devlet Yapısı	34
5. Toplumsal Yapıda Roller	35
5.1. Erkeğin Toplumsal Fonksiyonu ve Yeri.....	35
5.2. Kadının Toplumsal Fonksiyonu ve Yeri.....	36
5.3. Köle ve Cariyeler.....	37
6. Bölgede Yaşayan Etnik Gruplar	38
6.1. Kabileler	38
6.2. Knezlikler/Beylikler	39
7. İslam Öncesi İnanışlar.....	39
8. Eğitim	42
8.1. Dil.....	42
8.2. Alfabe	43

8.3. İlim.....	44
8.4. Edebiyat.....	45
9. Gündelik Hayat.....	46
9.1. Mutfak Kültürü.....	46
9.2. Kılık-Kıyafet.....	49
9.3. Barınma.....	52
9.4. Mezar ve Defin Kültürü.....	53
10. Ekonomik Yapı.....	55
10.1. Meslek ve Zanaat.....	55
10.2. Ticaret.....	57
10.3. Para Birimleri.....	60
11. Askeri Teşkilatı.....	63
12. Dış Politika.....	66
13. İdil-Rus Münasebetleri.....	68
13.1. İdil-Rus İlişkileri.....	68
13.2. Volga Bulgarları ve İslam.....	69
13.3. Kiev Knezliği ve Hristiyanlık.....	76
14. Değerlendirme.....	78

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZEL HUKUKLA İLİŞKİLİ KONULARDA İDİL (VOLGA) HUKUKUNU

ETKİLEYEN HUSUSLAR.....	81
1. İdil (Volga) Bulgar Devletinin Hukuki Yapısı.....	81
1.1. İslam Öncesi.....	81
1.1.1. İslam Sonrası.....	83
1.3. Fıkıh Mezhepleri.....	84
1.3.1. Hâkim Mezhep.....	84
1.3.2. Diğer Mezhepler.....	89
1.4. Dinî Kurumlar.....	90
1.4.1. Cami.....	90
1.4.2. Medrese.....	92
1.5. Fıkıh Eğitimi.....	94
1.5.1. Müfredat.....	94
1.5.2. Müderrisler.....	95
1.5.3. Âlimler ve Kitaplar.....	96
1.6. Fıkıh Meseleleri.....	99
1.6.1. Zaruret Fıkhı.....	99

1.6.2. Namaz Vakitleri	100
1.6.3. Cenaze Töreni	104
1.6.4. Yeme İçme.....	104
1.6.4.1. At Eti ve Kımız	104
1.6.4.2. Deniz Ürünleri.....	105
1.6.4.3. Meşrubat	106
2. Aile Hukuku	107
2.1. Aile Yapısı	107
2.1.1. Anne Baba	107
2.1.2. Ailede Çocuklar	108
2.2. Evlilik Yaşı	109
2.3. Nişan	110
2.4. Nikâh ve Düğün (Toy)	111
2.5. Kalım (Başlık Parası) ve Mehir	112
2.6. İddet Süresi	113
2.7. Taaddüd-i Zevcât	114
2.8. İslam'ın Volga Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler.....	116
3. Miras Hukuku	118
3.1. Miras Uygulamaları	118
3.2. Miras Hukukundan İstisna Hanedan	121
4. Değerlendirme.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU HUKUKUYLA İLİŞKİLİ KONULARDA İDİL (VOLGA)

HUKUKUNU ETKİLEYEN HUSUSLAR.....	125
1. Vatandaşlık Hukuku.....	125
1.1. Volga Devletinde Yaşayan Halk.....	125
1.1.1. Vatandaşlar	125
1.1.2. Yabancılar	126
1.2. Vatandaş Hakları.....	126
1.3. Kişilerin Sosyal Konumlarına Göre Sınıflandırılması	128
1.3.1. Devlet Başkanı ve Siyasi Tabaka.....	128
1.3.2. Askerler	128
1.3.3. Tüccarlar	129
1.3.4. Ulema ve Hukema.....	129
1.3.5. Vatandaşlar	129
1.3.6. Köleler ve Cariyeler.....	129

2. Mali Hukuk.....	130
2.1. Vergi Sistemi.....	130
2.2. Gümrük Vergisi	131
2.3. Köle Vergisi.....	132
2.4. Hâne (Ev) Vergisi	133
2.5. Düğün Vergisi	133
2.6. Hayvan Vergisi	134
2.7. Haraç ve Cizye.....	135
2.8. Ganimet	135
2.9. İslam'la Gelen Vergi Çeşitleri	136
2.9.1. Tarım Vergisi	136
2.10. İslam Hukukunun Getirdiği Yenilikler	137
3. Adli Teşkilat.....	138
3.1. Mahkemeler	138
3.2. Kadılar	140
4. Ceza Hukuku	142
4.1. Suç Kavramı ve Tanımı	142
4.2. İslam Öncesi Ceza Hukuku.....	143
4.2.1. Ceza Hukukun Kaynakları.....	143
4.2.2. Suçların Tasnifi.....	144
4.3. Suçların Genel Unsurları	144
4.3.1. Kanuni Unsuru.....	145
4.3.2. Cezanın Uygulanma Şekli.....	145
4.4. İslam Öncesi Suç ve Ceza Tasnifi	145
4.4.1. Müeyyidesi Ölüm Olan Suçlar.....	145
4.4.1.1. Devlete Başkaldırma/İsyan Cezası	145
4.4.1.2. Zina Suçu	146
4.4.1.3. Livata (Eşcinsellik)	148
4.4.1.4. Hırsızlık Suçu.....	148
4.4.1.5. Adam Öldürme	148
4.5. Volga Örfüne Has Cezalar	150
4.6. Cezaların Mekân Bakımından Uygulanması	150
4.7. Cezaların Halkın Huzurunda Uygulanması	150
4.8. İslam Hukukunun Volga Ceza Sistemine Etkisi	151
4.8.1. Mevcut Cezalara Getirilen Düzen.....	151
4.8.1.1. Zina Suçu	151
4.8.1.2. Devlete İsyan Edenin Cezası.....	152

4.8.1.3. Kasten Adam Öldürme Cezasına Getirilen Yenilik.....	152
4.8.1.4. Hatâen İnsan Öldürenin Cezası	153
4.8.2. İslam'la Tamamen Değişen Cezalar	153
4.8.3. İslam'ın Getirdiği Yeni Suç ve Cezalar	154
4.8.3.1. İçki İçme.....	154
4.8.3.2. İrtidat.....	154
4.8.3.3. Kazif (Zina İsnadı).....	155
4.8.4. Cezada Erkek-Kadın Ayırımı.....	155
5. Değerlendirme.....	156
SONUÇ	159
KAYNAKÇA	161
EKLER	169
DİZİN	177